

МИСТЕЦТВО ТА ВІЙНА: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

ART AND WAR: SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL TRANSFORMATIONS

У статті реалізується соціально-психологічний підхід до вивчення трансформації мистецьких практик у часи війни, що кореспондує зі змінами предмета психології мистецтва кінця XIX – початку XXI століття. Згаданий підхід опирається на соціокультурну парадигму, положення соціального конструкціонізму та соціального екзистенціалізму у соціальній психології, а також ресурси прагматичного повороту в теорії та практиці арт-терапії. У цьому річизмі окреслюється новий методологічний погляд на проблему трансформації мистецьких практик у час війни, який акцентує практичні ракурси реалізації теоретичних моделей психології мистецтва в контексті повсякденного та екстремального модусів існування митців та аматорів мистецтва, військовослужбовців та цивільного населення. Предмет психології мистецтва в її класичному розумінні не протиставляється його подальшим неklasичним чи постнеklasичним модифікаціям, а розглядається в процесі видозмін логіки осмислення світу мистецтва, зокрема в центрі уваги опиняються мистецькі практики та зміни естетичного дискурсу в умовах війни. Застосування методів герменевтики та прийомів порівняльного синхронного аналізу у соціальній психології дозволяє окреслити топологічні маркери конструювання згаданих мистецьких практик – найбільш типові ситуації реалізації творчої активності митців та естетичної рецепції цих творів, а також арт-терапевтичних практик. Це дозволяє врахувати відмінності інтерпретації прекрасного, героїчного, потворного, жакливого в умовах мирного часу та екстремальних умовах війни, порівняти їх з аксіологічного боку.

Обстоюється доцільність поєднання синхронного, соціально-психологічного аналізу трансформацій мистецьких практик з діакронічним, психолого-історичним вивченням витоків цих практик в українській художній культурі. Показано, що соціальна психологія та психологія екстремальності збагачують психологію мистецтва засобами синхронного аналізу структури світу мистецтва в контексті естетизації, деестетизації та реестетизації доквілля українських міст та сіл. Визначено, що соціально-психологічні трансформації мистецьких практик простежуються: по-перше, в представленні в мистецьких та арт-терапевтичних практиках усіх аспектів естетики виразного – від цінності піднесеного й героїчного до осягнення жакливого й травмівного; по-друге, в превалюванні мистецьких творів, які можна віднести до «швидких» жанрів» проживання та осмислення досвіду війни; по-третє, у відображенні у мистецькому дискурсі колективних переживань значної інтенсивності, що зумовлює присутність у творах не лише авторського діалогу, а й звернення митців до семантики ритуально-міфологічних текстів.

Ключові слова: психологія мистецтва, соціально-психологічні трансформації,

синхронічний та діакронічний аналіз, естетизація та реестетизація повсякденності, екстремальний модус існування, арт-терапевтична практика.

The article is based on a social psychological approach to the study of transformations of art practices in wartime which corresponds to changes in the subject of art psychology during the nineteenth and early twenty-first centuries. This approach is based on the social cultural paradigm, the provisions of social constructionism and social existentialism in social psychology, as well as the resources of the praxeological turn in the theory and practice of art therapy. In this vein, it is possible to outline a new methodological perspective on the problem of transformation of art practices in times of war, which emphasizes practical dimensions for the implementation of theoretical models of art psychology in the context of routine and extreme modes of existence of artists and art lovers, as well as military personnel and civilians. The subject of art psychology in its classical sense is not opposed to its subsequent nonclassical or post-nonclassical modifications but is considered in the process of modifying the logic of understanding the world of art; in particular, the focus is on artistic practices and changes in aesthetic discourse in wartime. The usage of hermeneutic methods as well as methods of comparative synchronous analysis in social psychology allows us to outline the topological markers of the construction of these artistic practices – the most typical situations of performing creative activities and aesthetic reception of the artists' works, as well as art therapy practices. This allows us to consider the differences in the interpretation of the beautiful, heroic, ugly, and horrific in peaceful and extreme wartime conditions, as well as compare them from the axiological point of view.

The article contains arguments for the expediency of combining synchronous, social and psychological analysis of transformations of art practices with diachronic, psychological and historical study of the origins of these practices in Ukrainian art culture. It is shown that social psychology and the extreme psychology enrich the psychology of art by means of a synchronous analysis of the structure of the art world in the context of aestheticization, deaestheticization, and reaestheticization of the environment in Ukrainian cities and villages.

It is determined that the social psychological transformations of artistic practices can be traced: first, in the representation of all aspects of the aesthetics of the expressive in art and art therapy practices – from the value of the noble and heroic to the comprehension of the horrific and traumatic; second, in the prevalence of artworks that can be attributed to the "fast" genres of experiencing and comprehending the experience of war; third, in the reflection of collective experiences of considerable intensity in the artistic discourse, which determines the presence in the works of not only the author's dialogue, but also the artists' appeal to the semantics of ritual and mythological texts.

Key words: art psychology, social and psychological transformations, synchronic and diachronic analysis, aestheticization and reaestheticization of routine, extreme mode of existence, art therapy practice.

УДК 159.92

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.36>

Литвин-Кіндратюк С.Д.

к.психол.н.,

доцент кафедри психології розвитку
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Постановка проблеми. На початку XXI століття на тлі глобалізації, інтенсифікації соціальних процесів логіка розгортання соціалізації в єдності інтерналізації та інкультурації зазнала істотних змін, зокрема вона торкнулася естетичної соціалізації, яка тісно поєднується з етнічною та політичною її лініями. З огляду на поширення масової культури мистецькі практики стали розглядатися не лише як запорука естетичного розвитку особистості, а й як важливий контекст підвищення якості життя, збереження психічного здоров'я та благополуччя. Відомо, що у другій половині XIX століття у фундаментальній праці «Вступ до естетики» (1876) Теодор Густав Фехнер вказав на значущість психологічного вивчення сприймання прекрасного [13; 20]. Науку, якій належить стати вінцем психології, вчений назвав експериментальною естетикою.

Доба модерну, прикметами якої стали індустріалізація та урбанізація, засвідчила істотні трансформації у світі мистецтва та психології його творців і публіки. Вчені відзначали суперечливі тенденції естетичного розвитку особистості: поряд з поцінуванням творчої самореалізації поширення набуло спрощення мистецьких запитів, стереотипізація естетичного сприймання, недооцінка у структурі естетичної компетентності особистості етнокультурного складника тощо. З погляду модернізму, а згодом і постмодернізму мистецтво як досвід створення та сприймання творів прекрасного почало втрачати свою елітарність, а відтак і шанувальників [13]. Відомо, що в художньо-естетичному світі аксіологія прекрасного була визначена вченими доби Просвітництва провідною категорією естетики, зокрема ці ідеї знаходимо у працях видатного теоретика мистецтва XVIII століття Йогана Вінкельмана, автора збірки «Про художній ідеал прекрасного» [3]. В добу модерну ідея пріоритету прекрасного поступається аксіології виразного, зокрема у форматі негарного, тужливого, жахливого, потворного, що не менш вражає носіїв цього досвіду.

Опинившись у соціальному світі, що надто стрімко змінюється, людина XX століття почала помічати зміни параметрів своєї екзистенції, які виражалися не в переважанні емоцій радості та переживанні гармонії зі світом, а у реакціях страху, станах тривоги й невпевненості, ризику. Оскільки філософи та мистецтвознавці дедалі частіше почали трактувати сучасне мистецтво не лише як творчий процес, а й як спосіб виробництва соціальних відносин, у фокусі уваги дослідників опинилися й деестетизовані соціальні стратегії. З огляду на аксіологічну кризу в естетиці французький філософ Жак Рансьєр цілком слушно розширив соціально-політичне поле мистецтва. На його думку, мистецтво у сенсі організації життя є не лише

сферою творчої самореалізації, мистецькою інституцією, а й політикою, одним із соціальних порядків, певним «режимом» існування людини у соціумі [19], що забезпечує його повсякчасний вплив на соціальне життя.

У час повномасштабної російсько-української війни українське суспільство раптово й різко змінило модус повсякденної екзистенції на екстремальний, катастрофічний модус існування у фізично-реальному та у дискурсивному вимірах. Ситуація війни, зазначає Світлана Стоян, кардинально трансформує як процес творчості, так і «мистецький твір, що стає відображенням внутрішньої реакції автора на зовнішні шокуючі події» [12]. З одного боку, ризику, небезпеки, загрози й часто надлюдські випробування знаходять відображення у структурі індивідуального та колективного естетичного досвіду, досвіду проживання війни мистецькими засобами. З іншого боку, мистецтво в розмаїтті його видів, традиційних та новітніх жанрів виявилось надзвичайно плідною стратегією мобілізації психічних ресурсів та стабілізації емоційного стану українців не лише у форматі вже визнаної у світі арт-терапії, а й як носіїв етнічної та історичної ментальності з притаманним їй естетизмом. У цих надскладних умовах мистецьке життя в Україні активізувалося в духовно-естетичному, арт-терапевтичному, культурно-мистецькому, соціально-політичному вимірах, заявило про себе значущими мистецькими подіями, активним художнім дискурсом, що засвідчило вагу соціально-психологічного складника цих трансформацій.

Мета зазначеної статті полягає в теоретико-методологічному аналізі соціально-психологічних тенденцій трансформації мистецьких практик у час російсько-української війни з урахуванням логіки становлення за останнє століття предмета психології мистецтва.

Завдання статті полягають у такому:

1. Визначити методологічну стратегію вивчення соціально-психологічних трансформацій світу мистецтва в час війни з огляду на етапи розвитку предметного поля психології мистецтва.

2. Окреслити соціально-психологічні форми трансформації мистецьких практик у час війни з огляду на екстремальність модусу існування особистості та спільнот у цих умовах.

Огляд дослідження. Аналіз соціально-психологічних особливостей мистецьких практик у час російсько-української війни розпочнемо з підбору методологічної стратегії, інструменти якої здатні маркувати основні напрями трансформацій цих практик у контексті розвитку психології мистецтва та науки естетики. У розвитку психології мистецтва (з кінця XIX до початку XXI століття) ми простежуємо кілька етапів трактування її предмета, які суголосні

розумінню сутності мистецтва з погляду мистецтвознавства в певний історичний період [7]. По-перше, йдеться про класичну психологію мистецтва, предметом якої стало вивчення процесів творчості та особистості митця, аналіз його обдарованості. Це трактування предметного поля галузі оформилося на межі із загальною психологією та психологією творчості й пов'язане з пошуком психологічних орієнтирів самореалізації митця, а також аматора в просторі видів та жанрів мистецтва. Творець психоаналізу Зігмунд Фройд зробив значний внесок в утвердження психології мистецтва, адже його праці стали основою низки психотерапевтичних підходів на межі психології, мистецтва та медицини, зокрема в доланні наслідків Першої світової війни. Біля витоків арт-терапії як напряму надання психотерапевтичної допомоги засобами мистецтва стояли Зігмунд Фройд та Карл Юнг. Після Другої світової війни завдяки працям американської психологині Маргарет Наумбург практика арт-терапії отримала значне поширення у світі [18].

На другому етапі свого розвитку психологія мистецтва дедалі чіткіше представлена як неklasична за своїм предметом галузь. Модерна, неklasична позиція психології мистецтва виявилася у її особливому інтересі до двох блоків проблем: по-перше, до вивчення художньо-естетичного розвитку особистості, зокрема творця; по-друге, до аналізу художньої перцепції та інтерпретації, зокрема в ігровій формі. Її методологія схилялася на користь комунікативної теорії та вивчення реальності світу мистецтва у його соціально-психологічній повноті, найперше у системі «творець–тіло–реципієнт» за інституційною теорією мистецтва Джорджа Дікі [17].

Зазначений струмінь пошуку став продовженням студій у галузі експериментальної естетики, які поєдналися з проблематикою психології особистості та соціальної психології. У розвідках цього спрямування відобразилися, з одного боку, примхливість поєднання видів та жанрів у творчості митців, неповторність їхнього художнього бачення на тлі виникнення нових стилів (приміром, експресіонізм, імпресіонізм, кубізм, сюрреалізм та багато інших). З-поміж новітніх робіт зарубіжних авторів, які виконані в річищі неklasичної теорії мистецтва, слід згадати працю чеського вченого Іржі Кулки «Психологія мистецтва» [16]. Не втрачає своєї актуальності книга данського дослідника Б. Функа, яка присвячена психології сприймання творів образотворчого мистецтва, де вчений детально аналізує основні підходи до проблеми сприймання та розуміння творів мистецтва – психофізичний, когнітивний, психоаналітичний, феноменологічний, екзистенційний [15].

На третьому етапі становлення предмета психології мистецтва популярності набувають

постмодерні підходи в трактуванні мистецтва в контексті культури. Завдяки застосуванню соціокультурної парадигми та діалогу з історичною психологією постнеklasична психологія мистецтва істотно розширила горизонти свого предмета, а саме: у форматі занурення в культурно-історичні та соціально-політичні ландшафти, культурно-мистецькі перформативні практики [21], з першого погляду неестетизовані, проте міфологізовані та ритуалізовані повсякденні події.

Згадані напрацювання в царині психології мистецтва знайшли своє відображення в шуканнях філософів, психологів, культурологів. Так, на початок XXI століття шукання українських учених на теренах науки естетики та психології мистецтва часто тяжіли до класичної кантівської традиції – аналізу автономії феноменів мистецтва як продуктів незацікавлених суджень смаку в досвіді окремої особистості. В естетичному дискурсі увагу привертала монографічні дослідження, в яких предметом дослідження вибиралися приміром художнє мислення чи онтологія естетичного досвіду [9; 11]. Популярності набуває історико-естетичний аналіз. Так, Олена Павлова слушно зауважувала, що трансценденції естетичного, як і антропологічні метаморфози, неможливі поза змінами суспільства. У монографії «Онтологія естетичного досвіду» вона зазначає, що «це не два якісно різних, автономних процеси, а двоєдиний процес... для того щоб змінилися конфігурації певного соціуму, також потрібні зміни його естетичних параметрів» [9, с. 7]. З теорії Жака Рансьєра впливає тісний зв'язок мистецтва із соціально-психологічною реальністю в її традиційній та новочасній динаміці. Це зумовлює дослідників до новочасного соціального повороту в мистецтві, його перформативних інновацій, енвайронментальної естетики вкупі з розмаїтістю та ресурсністю арт-терапевтичних практик.

Таким чином, виокремлені етапи трактування предмета психології мистецтва та аналіз досліджень, які виконані в їх річищі, дозволяють простежити зміни в методології вивчення світу мистецтва, мистецьких практик у мирний час, тобто переважно в режимі розвідок «pre-war science». Проте ці напрацювання не завжди релевантні у дослідницькій реальності «in-war science». Пригадаємо, що ще під час Першої світової війни художники почали замислюватися над тим, яким має бути мистецтво, у чому полягає його роль, чи здатне воно врятувати людство. Прикладом такого пошуку малярські полотна одного із законодавців німецького експресіонізму, який розвинувся у воєнний період, Ернста Людвіга Кірхнера, приміром, «Автопортрет у солдатській формі» (1915), робота Пабло Пікассо «Герніка» (1937) та ін.

В умовах повномасштабної російсько-української війни українські психологи активно обговорюють теоретичні та практичні підходи до аналізу феноменології досвіду проживання війни, мистецьких практик у їх розмаїтті. Цей важливий соціокультурний запит відобразився в організації та проведенні низки круглих столів, які сприяли налагодженню філософського, культурологічного, психолого-мистецтвознавчого діалогів у цьому річці. Так, проблема соціокультурних детермінант війни була розглянута учасниками круглого столу, виступи яких були представлені на сторінках третього номера журналу «Філософська думка» за 2022 рік. Психологами, арт-терапевтами разом з митцями, мистецтвознавцями був проведений круглий стіл «Досвід проживання російсько-української війни у вимірах пластичного мистецтва, психології мистецтва й арт-терапії» (лютий 2023). Під час плідної дискусії Олена Вознесенська зазначила, що «творчість воєнного часу сучасних українських митців/мисткинь варто розглядати рецептивною арт-терапією нашого суспільства загалом» [4, с. 11]. Екзистенційний вимір розвивального впливу мистецтва на особистість обґрунтував у своєму виступі Віктор Москалець [8], про естетичні витоки екзистенційної психології говорила Оксана Паркулаб [10]. Олена Дяків торкнулася духовних орієнтирів українського мистецтва в умовах повномасштабної російсько-української війни [5].

За матеріалами згаданого круглого столу був опублікований збірник тез, в яких авторами розкриваються як теоретичні проблеми мистецтвознавства та психології мистецтва, аналізується методика та практика арт-терапії у роботі з різними категоріями населення в час війни. Найбільш часто й різноаспектно висвітлювалися теми, які торкалися питання організації та методики арт-терапевтичної допомоги на рівні особистості, насамперед для різних вікових категорій (дошкільники, школярі), дружинам воїнів, які перебувають у полоні, методики реалізації оздоровлюючої функції мистецтва засобами арт-терапії та інші. Водночас соціально-психологічні аспекти досвіду проживання війни, процеси трансформації мистецьких практик в умовах російсько-української війни залишаються не досить врахованими, хоча саме вони вносять значний вклад у інтенсифікацію оздоровчої функції мистецтва на рівні не лише особистості, а і спільноти, усуненні й запобіганні колективної травматизації.

Виклад основного матеріалу. Однією з найбільш плідних теоретико-методологічних платформ, до якої варто звернутися у процесі аналізу проблем екстремальності існування особистості в час війни, слід вважати екзистенційну філософію та психологію. У форматі соціального екзистенціалізму вона

дозволяє розробити теоретичну модель життєстійкої особистості із соціально-психологічного боку, з подальшим її застосуванням у практиці психотерапії та психопрофілактики. Водночас теорія соціального екзистенціалізму вкупі із соціальним конструкціонізмом дотична до найновіших пошуків на теренах психології мистецтва в психолого-історичному форматі міфологічної стратегії, ритуальних засад перформативних практик тощо.

В їхньому річці аналізувались етичні й естетичні проблеми розвитку особистості в контексті кризових станів у пору миру та часи війни з урахуванням історичної ментальності учасника практик. Пошуки на теренах соціального екзистенціалізму дозволяють більш повно врахувати особливості існування людини на рівні індивідуальної та колективної екзистенції, осмислити кризь призму власних переживань – тривог, колективних міжпоколінних травм, звитяг, тобто синхронно в масштабі людського життя та діахронно в історії низки поколінь. Одночасне врахування цих двох векторів аналізу як синхронного (соціально-психологічного, горизонтального), так і діахронного (історичного, вертикального) може слугувати, на нашу думку, методологічним підґрунтям визначення маркерів соціально-психологічної трансформації мистецьких практик у час війни на тлі екстремальності існування військових та цивільних. Тим самим ми вводимо екстремальний модус існування в предметне поле психології мистецтва, тим самим розширюючи його на межі з екстремальною психологією та психологією війни.

У пропонованій статті йдеться про синхронний аналіз зазначених трансформацій найперше в просторі воєнного стану та воєнних дій в Україні, тобто з просторового, топологічного боку. Одиницею топологічного аналізу приймаємо соціальну ситуацію в екстремальних умовах війни, в якій конструється художня практика – це соціально-фронтна ситуація, коли в окопах воїни створюють мистецькі твори, соціальна ситуація збереження та відновлення мистецько-культурних пам'яток у місті, яке наближене до фронту, ситуацій театральних перформансів та арт-терапевтичних занять з дітьми тощо. Нині на фронті воюють професійні художники, музиканти, поети, які створюють в умовах бойових дій поетичні збірки, художні полотна. Згадаємо творчість військовослужбовців, які героїчно загинули на війні, – харківського художника Артема Азарова, поета та екоактивіста Гліба Бабича. Вони створили численні мистецькі твори, перебуваючи на фронті. Художниця Ірина Чмелик стала авторкою мистецького проекту «Звितяжчі, пам'яті тих, хто повернувся на щиті», в рамках якого нею було представлено 44 графічних рисунки воїнів із

різних куточків України, які віддали своє життя за її Незалежність [14, с. 66].

Знаємо й популярною нині є поезія поета й музиканта Павла Вишебаби «Тільки не говори мені про війну», яка теж писалася на фронті й була відповіддю доньці, яка хотіла написати листа татові на фронт. Досвід проживання повномасштабної війни українськими військовими має виразно екстремальний вектор, який є результатом проживання ситуацій долання та випробувань і поєднує цілий спектр екзистенційних переживань: гордість за свої героїчні вчинки та побратимів, віра в перемогу, водночас відображає сум, горе втрат тощо.

У цій війні немає куточків мирного життя, уклад життя цивільного населення теж знаходиться в рамках екстремального модусу екзистенції. Структура їхнього досвіду зазнає змін, найперше він вміщає травмівний досвід людських втрат, відчаю, пережитого горя, страждань, екзистенційної тривоги за своє життя та здоров'я своє і рідних, долю рідних та близьких, зміни усталеного побуту, пошкодження або втрата помешкання. Не менш болісним для мешканців міст та сіл є пошкодження внаслідок ворожої агресії архітектурних пам'яток, сакральних споруд, ландшафту рідного міста. У перші тижні війни особливо промовисто прозвучав поетичний дискурс – це теми захисту Рідної землі від ворога, нищення загарбниками культурно-естетичного образу рідного міста, його понівечених історичних та сакральних споруд, кварталів, площ, парків, теми оплакування безневинних жертв, тема діалогу з українськими героями минулого та інші. Під звуки сирен, перебуваючи в укритті під час обстрілів, коли гнів та розпач переповнювали українців киянин Володимир Ребров створив понад 200 графічних робіт, які стали щоденником війни очима художника. В одному зі своїх інтерв'ю митець зазначив: «Натхнення – взагалі дуже дивне слово. Найчастіше воно асоціюється з чимось прекрасним, наповненим, мрійливим. Але коли ти дивишся на всі ці жахіття, стежачи за новинами часом кілька годин на день, ти розумієш, що десь там важко, десь там – біль. І ти не хочеш пройти повз, ти хочеш якось підтримати цих людей і ти малюєш. Тому я назвав би це не натхненням, а небайдужістю» [8].

У мистецькому дискурсі, зазначає Надія Бабій, почали використовуватися спеціалізовані мілітарні тактики опору та оборони, традиційно гротескні, позбавлені нюансів та аберацій, які виразно демонструють право на ненависть та зневагу, відзначається масовою появою мемів та агіток у мережах, поява графіті, постерів на біл-бордах, що демонстрували культурний маніфест ідентичності [2, с. 343–344]. Загалом кількість концертів, художньої та документальної фотографії,

народного мистецтва, традиційного живопису, актуального мистецтва, плакату, дитячого малюнка, ілюстрації, скульптури безпрецедентні у спробі формулювання якісного меседжу репрезентації не лише старих цінностей, але й нових сенсів [2, с. 350–351]. У відповідь на намагання ворога знищувати урбаністичне середовище в Україні, його інфраструктуру та історичні пам'ятки, пошкоджувати житла мирних мешканців значного поширення набуває мистецтво муралу. Знаходимо безліч повідомлень про мурали, які були створені у містах Києві, Львові, Івано-Франківську. Одним з перших у час війни в Києві був створений мурал «Привид Києва». До мистецтва муралу активно звертається художник Роман Бончук, який є автором цілої низки муралів у просторі міста Івано-Франківська. Загалом у час війни поширення набули мистецькі практики реестетизації довкілля українських міст, відновлення втраченого естетизованого довкілля та його збагачення.

Не менш промовистим у трансформації мистецьких практик став арт-терапевтичний та арт-педагогічний поворот у структурі естетичної та художньої комунікації. До методів арт-терапії почали активно звертатися не лише психологи, арт-терапевти, але застосовувати у своїй роботі художники, педагоги, викладачі мистецьких дисциплін. Водночас нині популярності набуває не лише активна арт-терапія, а й рецептивна естетика, яка, вважає Олена Вознесенська, слугує самовиразу особистості в контексті проживання нею війни [1; 4]. З топологічного боку у процесі арт-терапевтичних сесій створюється своєрідне локальне естетизоване захищене довкілля, осередок мистецької активності та взаємної перцепції творів учасників з метою самовиразу особистості.

Висновки. Топологічний аналіз змін світу мистецтва та мистецьких практик у час війни з урахуванням змін предмета психології мистецтва дозволив говорити про форми соціально-психологічної трансформації мистецьких практик у соціальному та культурному контекстах. По-перше, вони виявляються у зміні ціннісних орієнтирів мистецького процесу, в якому починають домінувати духовні цінності піднесеного й виразного – патріотизму, героїзму, життєвої стійкості, що зміцнює народний дух, збагачує естетичне сприймання, надає йому нових сенсів та сил. Водночас з метою стабілізації психічного стану після пережитого шоку початку війни напруження, стрес, тривога втілюються в мистецькій активності, розмаїтті прийомів арт-терапевтичних практик та ситуацій їх застосування, зацікавленій естетичній перцепції публіки. Всі ці мистецькі практики по-різному спрямовують особистість на опрацювання травмівного досвіду війни.

По-друге, в практиках створення мистецьких творів у часи війни попереду йдуть так звані «відносно швидкі» жанри, які дозволяють як фахівцям, так і аматорам миттєво відгукуватися на пережиті події, рефлексувати цей досвід у просторі міста та села. Мовиться про поезію, плакат, пісню, мистецтво фотографії та кінодокументалістику, поширення мемів в інтернет-просторі тощо. По-третє, шляхом включення в колективні переживання значної інтенсивності форми модерного та постмодерного мистецького дискурсу виступають у нових поєднаннях індивідуального авторського діалогу з рисами колективного діалогу й значущості міфологічно-ритуальної форми цього дискурсу. При цьому йдеться про форми реестетизації й гармонізації досвіду переживання війни як на основі конструювання індивідуальних авторських міфів, так і шляхом звернення до первинних, стародавніх міфологічних уявлень далекого минулого українців, які збереглися в народному фольклорі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арт-терапія дітей у часи війни : методичний посібник / за заг. ред. О. Вознесенської, О. Луценко, М. Перун. Київ : ФОП Назаренко Т.В., 2023. 118 с.
2. Бабій Н. Актуальні культурно-мистецькі практики і процеси Західної України кінця ХХ – початку ХХІ століть: культурні доміанти, форми презентації, перспективи : монографія. Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Фоліант, 2022. 400 с.
3. Вінкельман Й.Й. Про художній ідеал прекрасного : збірник / Пер. з нім. Київ : Мистецтво, 1990. 307 с.
4. Вознесенська О. Рецептивна арт-терапія: пластичне мистецтво як засіб подолання наслідків колективної травматизації. *Досвід проживання російсько-української війни у вимірах пластичного мистецтва, психології мистецтва й арт-терапії* : збірник тез доповідей круглого столу (Івано-Франківськ, 3 лютого 2023 р.) / упоряд. Світлана Литвин-Кіндратюк, Богдан Кіндратюк. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. 2023. С. 7–12.
5. Дяків О. Духовні орієнтири мистецтва періоду великої російсько-української війни. *Досвід проживання російсько-української війни у вимірах пластичного мистецтва, психології мистецтва й арт-терапії* : збірник тез доповідей круглого столу (Івано-Франківськ, 3 лютого 2023 р.) / упоряд. Світлана Литвин-Кіндратюк, Богдан Кіндратюк. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. 2023. С. 24–26.
6. Литвин-Кіндратюк С.Д. Предмет соціальної психології мистецтва у вимірах історіоризації. *Збірник наукових праць Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Психологія*. 2018. Випуск 22. С. 7–15.
7. Медведенко Л. Війна очима художника: в Києві відкрилася виставка графічних робіт Володимира Реброва. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/06/vijna-ochyma-hudozhnyka-v-kyyevi-vidkrylasya-vystavka-grafichnyh-robit-volodymyra-rebrova/>.
8. Москалець В. Розвивальний потенціал мистецтва. *Досвід проживання російсько-української війни у вимірах пластичного мистецтва, психології мистецтва й арт-терапії* : збірник тез доповідей круглого столу (Івано-Франківськ, 3 лютого 2023 р.) / упоряд. Світлана Литвин-Кіндратюк, Богдан Кіндратюк. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. 2023. С. 41–43.
9. Павлова О. Онтологічний статус естетичного досвіду : монографія. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2008. 262 с.
10. Паркулаб О. Мистецькі витоки екзистенційної психології. *Досвід проживання російсько-української війни у вимірах пластичного мистецтва, психології мистецтва й арт-терапії* : збірник тез доповідей круглого столу (Івано-Франківськ, 3 лютого 2023 р.) / упоряд. Світлана Литвин-Кіндратюк, Богдан Кіндратюк. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. 2023. С. 48–50.
11. Поліщук О. Художнє мислення: естетико-культурологічний дискурс : монографія. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2007, 208 с.
12. Стоян С. Мистецтво та війна: специфіка художніх трансформацій. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 119–124.
13. Татаркевич В. Історія шести понять: Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естет. Переживання. / Пер. з пол. В. Корнієнка. Київ : «Юніверс», 2001. 368 с.
14. Чмелик І. Мистецький проєкт «Звитязці. Пам'яті тих, хто повернувся на щиті» як рефлексія на події російсько-української війни. *Досвід проживання російсько-української війни у вимірах пластичного мистецтва, психології мистецтва й арт-терапії* : збірник тез доповідей круглого столу (Івано-Франківськ, 3 лютого 2023 р.) / упоряд. Світлана Литвин-Кіндратюк, Богдан Кіндратюк. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. 2023. С. 66–67.
15. Funk B.S. *The Psychology of Art. Appreciation* Copenhagen : Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen. 1997. V. XII. 321 p.
16. Kulka J. *Psychology of Art*. Praha : Grada Publishing. 2008. 558 p.
17. Lord C. Indexicalitu, not circulavitu: Dickie's new definition of art *J. of aesthetics a art criticism*. Philadelphia, 1987. Vol. 45. № 3. P. 229–232.
18. Malchiodi C.A. *Handbook of Art-Therapy* / ed. by Cathy A. Malchiodi. Guilford Press, 2011. 496 p.
19. Ranciere J. *L'inconscient esthetique* Paris. Calilee. 77 с.
20. Tinio P.P.L. and J.K. Smith. *The Cambridge Handbook of the Psychology of Aesthetics and the Arts*. Cambridge. UK. Cambridge Univ. Press. 2017. 646 p.
21. Schechner R. *Performance Studies: An Introduction* / ed. Sara Bradu. London, New York : Routledge, 2013. 377 p.